

ced Persons a jejich skladby (ne/odlišování „Infiltrées“, nový fenomén vícegenerační a rodinné skupiny v DP táborech, odlišná válečná zkušenost apod.). Kladně určitě hodnotím uzavření knihy analýzou finančních otázek, která ukazuje přesah zdánlivě úzkého tématu do dlouhodobé souvislosti s pozdějšími československo-polskými vztahy a problémy.

Obsáhlé a hutné dílo Jiřího Friedla *Domů, a za svobodou* poskytuje komplexní obraz vytyčeného tématu. Pro laického čtenáře sice bude kniha nejspíš příliš podrobná a popisná a pro odborného zase v mnohém příliš úzkoprofilová, zaplňuje však důležitý článek výzkumu poválečných migrací a mezistátní spolupráce ve sporných otázkách. Tuto knihu ocení zřejmě hlavně polská historiografie, do jejíž mozaiky dobře zapadá (dokazuje to ostatně i získané ocenění garantované Jagellonskou univerzitou a Polským historickým sdružením). Avšak i pro české prostředí poskytuje text zdroj a inspiraci k bádání o migracích či přístupu poválečné československé vlády k cizím státním příslušníkům na svém území a dalším otázkám, které u nás prozatím nejsou pro složitost přehledu o situaci jak na mezinárodním, tak vnitropolitickém poli příliš rozvíjeny.

Jana Kasíková

Martin NEKOLA, *Na cestě za svobodou. Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*, Praha, Euromedia Group, 2020, 192 s., ISBN 978-80-242-6639-8

Výzkum pouónorového exilu není v české historiografii nikterak ojedinělý — zaměřuje se na něj i několik institucí podporujících jak bádání samotné, tak vydávání souvisejících publikací.¹ Zájem se přitom koncentruje zejména na osobnosti, politickou emigraci, průběh konkrétních útěků, fungování krajanských komunit či kulturně-publikační exilovou činnost. Některé aspekty pouónorové emigrace však stále zůstávají v pozadí. Jedním z důvodů je přetrvávající roztržičnost či geograficky komplikovaná dostupnost pramenů pro případné zájemce z řad tuzemských historiků. Na jedno z těchto opomíjených témat se zaměřuje kniha Martina Nekoly *Na cestě za svobodou* — zabývá se jednou z fází emigrace, totiž pobytem emigrantů v zahraničních uprchlických táborech předtím, než bylo rozhodnuto o jejich dalším osudu. Právě tato fáze mezi složitým útekem z vlasti a následným životem v exilu může výše zmíněná „oblíbená“ témata překvapivě propojit a prohloubit. Ačkoli by se mohlo zdát, že jde jen o období čekání na vyřízení formalit nezbytných k odchodu, bylo to právě toto kratší nebo delší (až několik měsíců či let trvajících) období, které zkušenost emigrantů propojovalo a nezřídka rozhodovalo o jejich dalším osudu, a to mnohdy i prostřednictvím zdánlivých maličkostí.

1 Přehledné hodnocení situace viz např. Milena SECKÁ — Jiří KŘEŠŤAN — Jan KAHUDA (edd.), *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů*, Praha 2007, nebo Tomáš MOTLÍČEK — Jiří ŠMERAL, *Průvodce po fondech a sbírkách Centra pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc 2007.

Kniha je koncipována populárně, čemuž odpovídá i její členění (text ve sloupcích, krátké kapitoly), zacházení se zdroji (skromnější poznámkový aparát, souhrnný seznam zdrojů) či styl (navozující místy dojem vyprávěče televizního dokumentu o historii). Knihu doprovází bohatý obrazový materiál, fotografie ilustrují prakticky většinu informací z knihy. Obecnější autorův zájem o biografie se odráží i v této knize — k dokreslení situace jsou využívány paměti a některým významným činitelům jsou věnovány samostatné medailonky. Autor tím evidentně (a dle dostupných ohlasů i úspěšně) cílí na čtenáře z řad široké veřejnosti, podobně jako ve svých dalších projektech zaměřených na únorový exil a jeho aktéry.² Téma této knihy ostatně Nekola popularizoval již dříve: formou komiksu *Do švestek jsme doma*.³ Nicméně právě zvolená perspektiva každodennosti počáteční fáze emigrace a snaha o sestavení celkového obrazu na základě sesbírání mnoha roztroušených pramenů může být přínosná i pro odborného čtenáře.

Peripetie útěků a s tím spojená podstupovaná rizika naznačuje autor v úvodu, těžiště jeho zájmu však tkví v tom, co se s emigranty dělo po překročení hranic. V množství krátkých kapitol se Martin Nekola zabývá organizační strukturou a geografickým rozmístěním táborů, dále pak kulturními aktivitami a institucemi, které v ní sami uprchlíci vytvářeli. Zkoumáním táborového života konkrétní národnostní skupiny navazuje na v zahraničí oblíbený výzkum každodennosti v táborech poválečných „Displaced Persons“⁴ či uprchlíků. Při delším pobytu v nich jednotlivé národnosti vytvářely uzavřenější skupiny, existovaly i tábory národnostně rozdělené. Tyto skupiny se pak věnovaly politickým či kulturním aktivitám, zakládaly vzdělávací i duchovní instituce, vydávaly vlastní tiskoviny a dodržovaly tradice a zvyky, které si přinášely z domoviny. Ve vlasti přitom mnohé z nich byly zrušeny nebo se vlivem komunistické ideologie přetransformovaly. Emigranti tak vlastně uchovávali toto dědictví v rámci svého života v exilu a tato jejich aktivita začínala velmi často již v prostředí uprchlických táborů.⁵ Rozkrývání táborových struktur a každodennosti

2 Z populární literatury je to např. Martin NEKOLA, *Osobnosti poúnorového exilu: 1948*, Praha 2018. Z dalších počinů autorovy bohaté činnosti kupříkladu projekt Czechoslovak Talks (www.czechoslovaktalks.com), mapující (mnohdy zapomenuté) osudy osobností československého poúnorového exilu. V rámci projektu probíhá spolupráce se školami a vyšlo také komiksově zpracování několika příběhů v titulech *Čechoslováci ve světě* (Praha 2019) a *Pražané ve světě* (Praha 2020).

3 Martin NEKOLA — Jakub DUŠEK, *Do švestek jsme doma. Příběh poúnorového exilu*, Praha 2018.

4 Jako „Displaced Persons“ se po druhé světové válce označovaly osoby přemístěné v důsledku válečných událostí. Tato administrativní kategorie je tedy odlišovala od uprchlíků předchozích (a v původním slova smyslu i následných) migračních vln. Postupně se ale označení začala prolínat a pojem samotný se zařadil do palety roztržité terminologie související s migrací a migrujícími osobami.

5 Tento rozpor mezi kontinuitou v původní vlasti a v emigraci je s oblibou zkoumán např. u skupin Ukrajinců, Pobaltských národů, Poláků či kulturně-politicky se emancipujících Židů. Tyto národnosti tvořily většinu ve skladbě „pozdějších“ nebo tzv. „hard-core“ Displaced Persons, respektive osob pod ochranou IRO.

v případě Čechoslováků, kteří se takto jednoduše projevovali právě v pouťorovém exilu, proto považují za významný přínos knihy.

Nejprve je v několika prvních kapitolách nastíněno, kde se nacházely jednotlivé tábory pro uprchlíky v Německu, Rakousku a Itálii, což byly hlavní destinace, do kterých se Čechoslováci po své emigraci „na Západ“ dostávali. V příloze najdeme i jejich seznam a mapu. Vedle stručného základního popisu se dozvídáme rovněž, jak byly tábory členěny, do kterých z nich se dostali ti, kteří zdárně prošli výsledkem a dostali se pod správu IRO,⁶ a co se naopak dělo s těmi, jejichž žádost o status politického uprchlíka byla zamítnuta a kteří poté byli přesunuti do táborů místní správy, čímž se jejich šance na další vycestování značně snížily. S pomocí úryvků paměti aktérů přibližuje Nekola složitou situaci v táborech, kde byli vedle sebe nuceni žít v těsné blízkosti lidé všech společenských vrstev, příslušníci různých (i vzájemně nepřátelských) národností, rozdílné minulosti (za války perzekvovaní vedle těch, kteří kolaborovali), odlišných přesvědčení i ambicí, což způsobovalo značné tenze a dle mnohých pamětí vedlo k rozmíškám přerůstajícím v násilnosti. Soukromí bylo v táborech omezené, ne-li nemožné, nejistota ústila v letargii, demoralizaci a ztrátu motivace. Neshody každodenního života se paralelně zrcadlily i ve vyšších patrech emigrace, ačkoli některým prominentním emigrantům se dostalo lepších podmínek. Nekola stručně zmiňuje také rozmíšky a neshody při obnovování politických stran či navazování na jejich činnost ve vlasti. I na toto téma se však dívá perspektivou každodenních útrap, napětí způsobeného strádáním a šokem ze ztráty společenské prestiže.

Jak již bylo řečeno, pobyt v táborech se protahoval na týdny, měsíce a někdy i roky, a dal vzniknout specifické táborové kultuře. Samostatné kapitoly knihy se zabývají zajišťováním jak potřeb fyzických, tak duševních. Kapitoly sledují strasti kolem nedostatečného stravování, humanitární pomoc od krajanů, československý exilový tisk, možnosti zaměstnání, vzdělávání dětí i jedinečný projekt exilové Masarykovy univerzity koleje, fungující pro československé studenty několik let v Ludwigsburgu. Spolu s emigrujícími činovníky v mnohých táborech vznikla náboženská společenství, skupiny Sokola, Orla či skautské oddíly, pokračovala zde tak idea institucí, které ve vlasti již často v původní podobě nemohly působit. Zajímavým je i vhlad do reflexe ze strany komunistů v Československu, snaha o odrazení od emigrace skrze popisy strastí života v táborech, vydáváním článků a protiemigračních pamfletů, ale i přímou intervencí mezi uprchlíky a rozšiřováním iniciativy k návratu. V neposlední řadě je věnována pozornost právě budoucnosti uprchlíků a strategiím, které volili k co nejrychlejšímu odjezdu (výběr exotických destinací, služba v cizineckých legiích, několikaletý pracovní závazek ad.). Z výčtu je zřejmé, že se autor letmo dotýká mnoha oblastí, které by se daly jednotlivě rozpracovat v podrobnějších studiích a v širších souvislostech i v čase se proměňujícím mezinárodním kontextu. Přestože odborníci často volí národnostní pohled, je ve skutečnosti problém po celou dobu zasazen

---

⁶ International Refugee Organization (Mezinárodní organizace pro uprchlíky), zastřešující uprchlickou problematiku v letech 1947–1952.

do interakce s celosvětovou situací politickou, ekonomickou i ideologickou. Nekola dává tomuto širšímu mezinárodnímu pojetí poválečné uprchlické problematiky na evropském kontinentě kratší prostor na závěr.

Jak je vidět ze členění kapitol, kniha poskytuje stručný, nicméně komplexní základní rozhled k problému. Autor zvolil populární styl textu, ten díky tomu plyne rychle a je čtivý, někdy se však tím pádem nevyhýbá zjednodušeným nebo zabarvenějším formulacím, které jej zplošťují, zároveň ale zpřístupňují běžnému čtenáři. Kniha nicméně zůstává popisná, rovněž fotografie slouží pouze k pasivní ilustraci zmíněných faktů, ačkoli se nabízí je s textem více propojit v dialogu. Zájem o každodennost je nahlížen z mnoha úhlů, autor se však po celou dobu drží perspektivy československých emigrantů, národnostní rámec opouští jen ojediněle. Častější interakce či srovnání s působením dalších národností by problému dodalo další rozměr. Autor obecnější uprchlickou situaci zařadil do několika kratších kapitol (kde slouží spíše jako rámcový podklad), aniž by ji problematizoval či hledal hlubší kořeny problému.

V dané problematice a jejím výzkumu má Martin Nekola široký rozhled, osobní kontakty a přístup k mnoha dosud nevyužitým fondům a osobním archivům. Jeho další aktivity v mnohém překonávají v úvodu zmíněné překážky výzkumu emigrace (prameny uložené v zahraničí, jejich fragmentárnost). Pohled na každodennost poúnorové emigrace je jednou z oblastí, v níž mnoho otázek čeká na své zpracování. Přesto, že si je dnešní historik vědom složitosti takové práce (nejen s ohledem na časovou či finanční stránku výzkumu), doufejme, že své dlouhodobě získávané znalosti a zkušenosti autor recenzované knihy dále zhodnotí a že se po výše zmíněných popularizačních počínech v budoucnu dočkáme také odborně koncipované publikace, sloužící (nejen) historikům jako kvalitní zdroj a podklad pro další bádání.

Jana Kasíková

Kristen GHODSEE – Mitchell A. ORENSTEIN, *Taking Stock of Shock. Social Consequences of the 1989 Revolutions*, New York, Oxford University Press, 2021, 300 pages, ISBN 978-0-19-754924-7

The post-socialist transformation is one of the most politically charged historical themes. It is also the topic of the book *Taking Stock of Shock* by the anthropologist Kristen Ghodsee and the political scientist Mitchell A. Orenstein, in which they embark on a quest to better understand the impact and context of a transformation whose enormous influence is still being felt today, as it continues to be a factor in shaping the political landscape of the post-socialist region. The book thus offers not only an analysis of the underlying processes relevant for historians, but also guidance relevant for politicians at a time when radical forces are on the rise and support for democracy is dwindling.

The central question Ghodsee and Orenstein ask is: “What were the social impacts of the transition that started in 1989 in Central and Eastern Europe and in